

ТЕТЯНА СЕРГІЙВНА КИРИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу;

 <https://orcid.org/0000-0002-8785-0475>,
e-mail: ynataveshher021@gmail.com

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Метою статті є аналіз гендерного насильства, дослідження правових механізмів його подолання в Україні. На основі наукових висновків і пропозиції запропоновано новий погляд на цю проблему. Досліджено основні поняття гендерного насильства, його форми, європейські стандарти, які є дієвими у профілактиці та протидії насильству. Наголошено на доцільності формування науково обґрунтованої системи профілактики, регулювання та подолання насильства в сім'ї. Проаналізовано законодавство різних країн, виявлено особливості виникнення гендерного насильства та фактори, які впливають на виникнення його в сім'ї. Надано авторське визначення терміна «гендерне насильство». У ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. За допомогою логічного методу сформульовано правові поняття, класифікацію видів насильства. Завдяки застосуванню історичного методу досліджено історичні аспекти та хронологію виникнення та розвитку гендерного насильства.

Використання діалектичного методу дало можливість визначити правову природу і сутність гендерного насильства. Синергійний метод дав можливість охарактеризувати правову природу гендерного насильства. Аксиологічний метод застосовано з метою визначення ролі принципу гендерної рівності для розвитку українського законодавства та його імплементації в європейське законодавство. Догматичний метод використано для тлумачення нормативно-правових актів щодо відповідності їх сучасним європейським стандартам.

На основі проведеного аналізу нормативних актів та юридичної літератури запропоновано визначення гендерного насильства – це діяльність чи поведінка, направлена на підтримання переваги однієї сторони над іншою залежно від гендерного статусу. Це може бути фізичне насильство, психічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, стереотипна поведінка.

Ключові слова: *гендерне насильство, європейські стандарти, національне законодавство, протидія та профілактика насильства в сім'ї.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Сьогодні науковці, на наш погляд, не приділяють багато уваги проблематиці гендерного насильства в межах цивільно-правового дослідження. Ця тема потребує більш глибокого аналізу, вона обов'язково повинна стати об'єктом досліджень у галузі цивільного права. Сучасний етап реформування цивільного законодавства Україні вимагає дедалі глибшого наукового аналізу теоретичних і практичних аспектів упровадження теми охорони, захисту та профілактики насильства. Особливу увагу необхідно приділити проблемі гендерного насильства.

Під гендерним насильством розуміють насильство, яке чинять особи; це можуть бути чоловіки, а можуть і жінки. Переважно вважають, що чоловіки є більш агресивними. Вони здебільшого стикаються з агресією у війнах, розбоях, вуличному насильстві тощо. Але чо-

ловіки не завжди є агресорами, вони можуть бути й жертвами насильницької поведінки. Проте все ж таки здебільшого потерпають від насильства жінки.

Організація Об'єднаних Націй виокремлює гендерне насильство як особливий вид насильства і розглядає його як насильство проти жінок. У ст. 1 Декларації про усунення насильства проти жінок зазначено, що насильство проти жінок – це «довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичну, статеvu чи психологічну шкоду або страждання жінкам, а також загроза вчинення таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя»¹.

¹ Declaration on the Elimination of Violence against Women : adopted 20 December 1993 //

Проблема домашнього насилля в Україні з кожним роком стає все актуальнішою. Дійсно, якщо проаналізувати з точки зору суспільного життя, то тому є багато причин. Перша – це світова економічна криза, яка певним чином торкнулася й України, це безробіття, скорочення робочих місць та багато інших проблем. Друге – це пандемія, яка забрала життя дуже багатьох людей (понад 5 млн осіб)¹. Карантинні обмеження дуже вплинули на життя людей, припинили роботу підприємства, навчальні заклади. А тепер ще й війна.

Боротьба з насиллям є одним із пріоритетних завдань у сучасних умовах України. «Зло породжує зло», – ми часто чули таке, але суспільство повинно розвиватися в напрямі духовних та моральних цінностей, а не деградувати. І головними таким важелем щодо боротьби зі злом повинно бути право. Норми, які повинні охороняти права людини від насилля.

Наша держава багато років виборює своє право бути європейською країною, і головне в цьому напрямі те, що закони мають працювати. Право повинно охороняти та захищати людину.

У цьому напрямі вже зроблено чимало: був ухвалений Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III². Україна визнала необхідність боротьби з насиллям у сім'ї на найвищому рівні. Відповідно до положень Закону насилство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю. Тобто поняття

«насилство в сім'ї» розкривається через вчинення активних дій, з чим неможна погодитись, бо насилство може вчинятися й шляхом бездіяльності.

У 2011 році Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насилством щодо жінок та домашнім насилством (далі – Стамбульська конвенція). Крім того, були ухвалені закони України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV, «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI, «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насилству стосовно жінок і домашньому насилству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII, «Про запобігання та протидію домашньому насилству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 року № 2334-VIII, «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII.

Законодавство детально описує традиційні форми насильства. Водночас воно характеризується дуалістичною природою і проявляє себе у психологічному сенсі, особливо в побутових стосунках. Це може бути як надмірна увага до жертви, так й ігнорування, що призводить до психологічного руйнування особистості.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз проблем правового регулювання гендерного насильства. З точки зору вирішення та профілактики цієї проблеми в Україні існує необхідність у формуванні на цій основі науково обґрунтованих положень, наданні висновків та пропозицій щодо проблеми гендерного насильства в межах сімейного права. Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- з'ясувати роль та значення гендерного насильства за ознакою статі;
- проаналізувати розвиток і стан розроблення досліджуваної проблеми, провести аналіз джерельної бази;
- розкрити загальнотеоретичні проблеми гендерного насильства;
- визначити місце та співвідношення «гендерного насильства» у системі сімейного права;

United Nations : сайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (дата звернення: 13.02.2023).

¹ COVID-19 has killed 5 million people – and the pandemic is far from over // National Geographic : сайт. 01.11.2021. URL: <https://www.nationalgeographic.com/science/article/covid-19-has-killed-nearly-5-million-people-and-the-pandemic-is-far-from-over> (дата звернення: 13.02.2023).

² Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення: 13.02.2023). Втратив чинність.

– окреслити правову природу та сутність гендерного насильства;

– проаналізувати вітчизняний і зарубіжний правовий досвід щодо вирішення проблеми гендерного насильства за ознакою статі. Все це повинно відповідати формуванню та реалізації стратегії реформування українського законодавства відповідно до європейських стандартів;

– надати визначення гендерного насильства.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Проблема насильства в науковій літературі розглядалася крізь призму різних галузевих аспектів. Так, серед теоретико-правових розробок можна виокремити дослідження Н. В. Аніщук (2008) «Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз». У цій роботі висвітлена проблема гендерного насильства. Автор запропонував концепцію гендерного права, зауважив на необхідності розроблення та ухвалення Гендерного кодексу України, в якому було б «акцентовано увагу на гендерному насильстві в контексті дискримінації за статевою ознакою». Дослідження було проведено в рамках історіографічного підходу.

У монографії «Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству» авторів А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова (2014) проведено дуже змістовне дослідження досвіду попередження домашнього насильства та протидії йому в англосаксонських країнах (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Чехія та інші країни континентальної Європи), визначено державну політику, національне законодавство, найуспішніші практики цих країн щодо попередження домашнього насильства та протидії йому.

Ю. В. Лисюком (2007) було опубліковано монографічне дослідження «Протидія насильству в сім'ї», де проаналізовано проблеми організації діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади з протидії насильству.

О. Д. Коломоєць (2010) сформулював поняття «адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї».

В. О. Горбова (2015) у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї» визначила систему принципів адміністративно-правового регулювання щодо протидії насильству та його попередження, зокрема в сім'ї, запропонувала використовувати систему «індивідуальних адміністративних актів» у цій сфері.

У монографії А. Б. Благої (2014) «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобі-

гання)» здійснено історико-порівняльний аналіз в українському суспільстві сім'ї та насильства; визначені ознаки насильства в сім'ї, проблеми визначення поняття й змісту насильства в сім'ї; надано власне визначення фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства. На жаль, вагомих наукових робіт щодо цивільно-правового регулювання на сьогодні немає, що дає можливість для подальших наукових розвідок.

Незважаючи на численні наукові розробки, спрямовані на дослідження попередження домашнього насильства та протидії йому, проблеми захисту жінок від домашнього насильства все ж таки залишилися без належної наукової уваги. Крім того, виникає необхідність адаптації українського законодавства щодо домашнього насильства відповідно до вимог Стамбульської конвенції, враховуючи її ратифікацію Верховною Радою України.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологія правового дослідження взагалі відображає концептуальні підходи та інструментальні. Так, до концептуальних можна віднести парадигми, концепції, принципи, а до інструментальних – поняття, категорії.

Методологію дослідженні становлять загальнофілософські підходи, загальнонаукові та спеціальні методи правознавства. Так, загальнофілософський метод розкривається через загальнонаукові методи пізнання, такі як історичний, логічний та системний.

Сформулювавши поняття «форми гендерного насильства», ми переходимо від «абстрактного до конкретного», до аналізу форм гендерного насильства. На основі логічного методу ми формуємо правові поняття, робимо класифікацію, розглядаємо види. Суть методу, який ми застосували, полягає в тому, що він дає можливість виявити завдяки окремим лаконічним поняттям багатогранність і різнобічність правових явищ. Він дає можливість спрямувати свої дослідження, погляди в тих межах, у яких досліджується проблема цивільно-правового регулювання попередження проявів гендерного насильства в сім'ї.

Логічний метод дозволив використати в дослідженні аналіз, синтез, дедукцію, індукцію. Завдяки аналізу можна надати поняття природи гендерного насильства, складові цього явища.

Історичний метод застосовувався при дослідженні історичних аспектів виникнення та формування гендерного насильства, процесів та хронології його зародження та розвитку. Це дозволило виявити особливості гендерного насильства та прослідити розвиток законодавства щодо охорони та захисту особи від насильства

та можливості його реформування відповідно до європейського законодавства.

Історичний метод дає можливість простежити розвиток суспільства. У нашому дослідженні цей метод дав можливість в усій сукупності дослідити процеси розвитку, зрозуміти, що стало першопричиною виникнення гендерного насильства. Системний метод у правовій науці передбачає погляд на державу і право як на систему, що складається з окремих елементів, кожен з яких виконує певну функцію, між якими існує взаємозв'язок (структура), що зумовлює місце кожного елемента в ній. Соціальна система відкрита до зовнішнього впливу та є складовою системи більш високого порядку.

Діалектичний метод дав можливість визначити правову природу та сутність гендерного насильства, герменевтичний метод – узагальнити вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері гендерного насильства, синергійний метод – охарактеризувати правову природу гендерного насильства. Аксиологічний метод було застосовано для визначення ролі принципу гендерної рівності для розвитку українського законодавства та його імплементації в європейське законодавство. Догматичний метод було використано для тлумачення нормативно-правових актів щодо їх відповідності сучасним європейським стандартам.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У червні 2022 року відбулася дуже важлива подія – ратифікація Верховною Радою України Стамбульської конвенції, наслідком чого стало обов'язковим приведення чинного українського законодавства у відповідність до вимог цього правового акта.

Стамбульська конвенція, так би мовити, є першим юридичним документом у Європі, а також комплексним міжнародним документом щодо правового регулювання у сфері профілактики насильства та боротьби з ним, особливо щодо жінок. Ця Конвенція містить цілу низку визначень, а саме: «насильство стосовно жінок», «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою», «домашнє насильство». Щодо визначення домашнього насильства, то воно за цією Конвенцією трактується як «ві акти фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства, які відбуваються в межах сім'ї чи в межах місця проживання, між колишніми або теперішніми членами подружжям або партнерами, незважаючи на проживання правопорушника разом із жертвою»¹.

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому наси-

Насильство, на жаль, є невід'ємним елементом усіх сфер суспільного життя. Воно може мати різний характер, може торкнутися різних сфер життя. Такими сферами можуть бути і політика, і економіка, і сімейне життя, і навіть духовні сфери. Об'єктом може бути будь-яка фізична особа, яка страждає від насильства. Генеральна Асамблея ООН у 1999 році проголосила 25 листопада Міжнародним днем боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок. У резолюції йдеться, що всі уряди, міжнародні й неурядові організації мають проводити в цей день заходи, спрямовані на привернення уваги громадськості до цієї проблеми. ООН зазначає, що жінки і дівчатка піддаються насильству як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

Генеральна Асамблея ООН рекомендувала урядам усіх країн засудити насильство щодо жінок та приступити до його ліквідації, були пропозиції щодо встановлення в законодавстві санкцій за вчинення злочинів щодо жінок, а також реалізації відповідних заходів, які орієнтовані на запобігання й захист жінок від злочинних посягань (Перунова, 2020). 2 лютого 1996 року Комісія ООН з прав людини ухвалила Модельний закон ООН про домашнє насильство, відповідно до якого запропоновано під «насильством в сім'ї» розглядати будь-які «насильницькі дії».

Робота над усуненням у законодавстві неузгодженостей та посилення ефективної боротьби з домашнім насильством зумовили ухвалення та введення в дію Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII², який регламентував термін «домашнє насильство» як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи

льству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : від 11.05.2011 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 13.02.2023).

² Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 13.02.2023).

проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»¹.

Ми бачимо розбіжності у трактуванні деяких визначень: у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» наявне поняття «насильство в сім'ї», а у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – «домашнє насильство». Закріплення визначення поняття «домашнє насильство» знаходимо також у процесуальному законодавстві, яким регулюється адміністративна та кримінальна відповідальність за його вчинення.

У науковій спільноті дискусійним є питання співвідношення понять «домашнє насильство» чи «насильство в сім'ї». Так, Т. Р. Гуменникова та А. С. Метіль (2018) не виділяють «домашнє насильство» і «насильство в сім'ї» в окремі категорії, вважаючи їх тотожними.

Деякі науковці конкретизують поняття «домашнє насильство». Так, О. С. Дмитрашук (2021) вважає, що термін «насильство в сім'ї» за своїм обсягом є вужчим та означає протиправний вплив на осіб, як це вказано в Сімейному кодексі України. Поза увагою залишаються особи, що спільно проживають або проживали, але не перебувають чи не перебували між собою у шлюбі, їхні батьки та діти.

У юридичній науці на позначення насильницьких дій у сім'ї оперують різними термінами: «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «гендерне насильство», «сімейно-побутове насильство». У зарубіжних країнах також не вироблено єдиного підходу як щодо назви насильницьких дій, що вчиняються в сім'ї, так і щодо самого визначення. Законодавство Польщі оперує поняттям «домашнє насильство», в Австрії, Албанії, Грузії, Болгарії вживають термін «насильство в сім'ї», у Німеччині є поширеними обидва поняття. При цьому суть обох визначень збігається – це вчинення умисних дій чи бездіяльності між нинішніми та колишніми членами сім'ї з метою заподіяння шкоди фізичному і психічному здоров'ю постраждалої особи.

Поняття «гендерне насильство» розглядають як насильство проти жінки, тобто воно відрізняється саме за ознакою статі (Христова, 2011). У практиці міжнародних організацій, зокрема Фонду ООН у галузі народонаселення

(UNFPA), гендерне насильство визначають як таке, що стосується жінок і чоловіків, але потерпілими від якого є здебільшого жінки. Цей вид насильства виникає як результат владних стосунків між чоловіками та жінками та полягає в заподіянні фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, залякуванні, стражданні тощо (Medvedska, 2022).

Проблема домашнього насильства, особливо щодо жінок, тривалий час була поза увагою суспільства та держави, оскільки вважалась особистою справою кожної сім'ї, яку неприйнятно виносити на загальне відома. Така ситуація була поширеною тривалий час в Україні та у світі, допоки не набула рівня масштабної проблеми. Тоді постала необхідність вивчення причин генези домашнього насильства. Нагальною стала потреба дослідити наукові, історичні, законодавчі джерела на території сучасної України задля подальшого визначення шляхів захисту від цього негативного явища, адже виникнення будь-якого явища зумовлено факторами, які його породжують.

На думку А. Б. Благої (2014), насильство в сім'ї – це явище, яке має історичні корені, пов'язані з правовим закріпленням нерівного становища дітей і жінок, що призвело до формування в масовій свідомості людей стереотипу споживацького ставлення до них. Це явище було зафіксоване у правових, інформаційних, фольклорних та інших джерелах багатьох країн світу. Відповідно до Стамбульської конвенції насильство щодо жінок є проявом історично залежного положення жінок щодо чоловіків, що призвело до домінування чоловіків над жінками, дискримінації жіночої статі та недопущення повноцінної емансипації жінок². Тобто теорія виникнення домашнього насильства щодо жінок свідчить про те, що ця проблема має глибоке коріння. Це можна пояснити тим, що жінці з початку існування Скіфської держави належало залежне становище від чоловіка, її можливо було вкрати, купити, передати в заставу, рабство, тобто зробити все те, що зазвичай можливо вчинити з майном. Такому ставленню до жінки спонукала релігія. Багато релігій проповідують домінування чоловіків над жінками, а деякі з них навіть заохочують фізичне покарання жінок та дітей.

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 13.02.2023).

² Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : від 11.05.2011 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 13.02.2023).

Згідно з канонами ісламу жінка є «людською істотою другого ґатунку», «джерелом нечистоти». Деякі мусульманські теологи припускають, що в жінки «немає душі». У мечетях часто досі зберігаються написи, що жінкам та іншим «нечистим тваринам» вхід заборонено. Можна зробити висновок, що в сучасному суспільстві, де панівною релігією є іслам, жінка все ж таки залишається у принизливому та підлеглому становищі щодо свого чоловіка.

Сьогодні уряди багатьох країн світу ухвалюють закони, розробляють програми, вживають спеціальних заходів, які спрямовані на протидію різним формам насильства (Галай та ін., 2014). Якщо порівняти зарубіжний досвід щодо захисту жінок від домашнього насильства, то можна сказати, що ця проблема є однією з головних, вона навіть є своєрідним показником успішності та якісного життя в країні. Боротьба з домашнім насильством в Італії розпочалась у 2001 році, а у 2019 році було реформовано законодавство, створено так званий «codic rosso», або «червоний кодекс»¹. «Червоний кодекс» посилив покарання за злочини, пов'язані з насильством щодо жінок, зокрема щодо осіб, які вчинили насильство, сексуальне насильство і переслідування, а також увів нові злочини, пов'язані з насильством над жінками.

У Німеччині існує кілька національних законів, спрямованих на захист жінок від домашнього насильства: Закон про захист від насильства (Gewaltschutzgesetz) від 11 грудня 2001 року, Закон про створення та функціонування загальнодержавної телефонної лінії довіри «Насильство проти жінок» від 7 березня 2012 року, Закон про покращення захисту статевої автономії від 4 листопада 2016 року, Закон про вдосконалення протидії торгівлі людьми від 11 жовтня 2016 року, Закон про покращення захисту від переслідування від 1 березня 2017 року (Медведська, 2022а).

У Франції немає спеціальних судів, створених виключно для розгляду справ про домашнє насильство. Справи про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, передаються до компетенції кримінальних судів, а справи про видачу захисних приписів – до цивільних судів із сімейних питань. Осіб, постраждалих від домашнього насильства, убезпечено цивільно-правовими та

кримінально-правовими засобами правового захисту (Медведська, 2022а).

Більшість американських штатів передбачають два види заходів щодо протидії домашньому насильству: тимчасовий заборонний припис щодо кривдника та обмежувальний припис щодо кривдника, тоді як окремі штати розрізняють три види заходів – терміновий заборонний припис щодо кривдника, тимчасовий заборонний припис щодо кривдника та обмежувальний припис щодо кривдника (Медведська, 2022б). У Канаді захист жінок від домашнього насильства здійснюється на двох рівнях: федеральному та провінційному. На рівні федерального законодавства Канади відсутній єдиний нормативно-правовий акт щодо попередження домашнього насильства та протидії йому (Медведська, 2021). У Японії під домашнім насильством розуміють «насильство, вчинене особою, яка перебуває або перебувала в сімейних чи інтимних стосунках». Також у Японії передбачено можливість залучення волонтерів із приватних притулків для допомоги людям, які покинули свої домівки, у вирішенні питань у державних установах та здійснення супроводу до медичних установ тощо (Медведська, 2021).

Проблема насильства над жінками в Китаї є величезною і багатогранною, як і в усьому світі. Це переплітається із традиційним упередженням, яке розглядає жінок як неповноцінних і як власність своїх партнерів-чоловіків і вимагає від них бути слухняними та жертвувати своїми потребами, щоб служити чоловікам. 27 грудня 2015 року у КНР був ухвалений Закон про боротьбу з домашнім насильством, який набрав чинності 1 березня 2016 року та істотно допоміг потерпілим жінкам обстоювати свої права в боротьбі з цим явищем. У продовження цього законодавчого регулювання різні відомства центрального рівня випустили власні політики підтримки боротьби з насильством у сім'ї (Медведська, 2021).

У Йорданії жінок, яким загрожують їхні сім'ї через уявні порушення сімейної честі, поміщають під охорону у в'язниці чи виправні установи. Офіційно таких жінок називають «адміністративними затриманими». Жінку-постраждалу ув'язнюють, щоб її не вбили родичі за те, що вона «збезчестила» сім'ю, а її кривдник виходить на свободу. Офіційна статистика свідчить, що від 50 до 60 жінок, яким погрожують у сім'ї на підставі честі, підлягають арешту на термін від кількох місяців до трьох років чи більше (Медведська, 2021).

Отже, захист жінок як категорії суспільства, що найбільше страждає від домашнього

¹ Codered: Italy passes new domestic violence law // The Local it : сайт. 18.07.2019. URL: <https://www.thelocal.it/20190718/code-red-italy-passes-new-domestic-violence-law/> (дата звернення: 13.02.2023).

насильства, є актуальною проблемою для багатьох країн світу. Вирішення цієї проблеми у світі чи в конкретній державі є системою, яка включає в себе політичні, економічні, культурні чинники, що тісно пов'язані з особливостями обраного вектора механізмів державного впливу. Вивчення міжнародно-правових стандартів і зарубіжного досвіду слугує вдосконаленню теоретико-прикладних засад обраного предмета дослідження.

Національний механізм правового регулювання, а також цивільно-правовий захист від насильства представлений законами України «Про охорону дитинства» та «Про попередження насильства в сім'ї». У цих нормативних актах визначено поняття «насильство», «жертва насилля», а також було введено термін «захисний припис».

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначені права особи щодо захисту рівності, а саме: право на дієвий, ефективний та невідкладний захист у разі вчинення насильства, недопущення повторних випадків насильства; звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи щодо запобігання та протидії насильству, особливо за ознакою статі. Також важливу роль відіграє отримання інформації від суб'єктів щодо своїх прав, якими вони можуть скористатися. Сюди належить і отримання безоплатної правової допомоги, медичної, психологічної та соціальної допомоги, уважне та гуманне ставлення з боку владних суб'єктів; конфіденційність інформації особистого характеру; звернення до суду із заявою про видачу обмежувального припису¹.

Під цивільно-правовою відповідальністю розуміють негативні для порушника наслідки після вчиненого ним правопорушення (насильства в сім'ї), які виявляються в необхідності відшкодування потерпілому завданої моральної та матеріальної шкоди.

Підставою юридичної відповідальності є закон, який передбачає застосування до особи санкцій за вчинення злочину. Загальні засади цивільної відповідальності передбачені главою 82 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з ч.1 ст.1166 ЦК України «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим

майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала»².

Згідно зі ст. 1167 ЦК України «моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини»³.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи⁴. Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом.

Захист сімейних прав та інтересів забезпечується також нормами Сімейного кодексу України (далі – СК України). Зокрема, ст. 18 СК України визначаються способи захисту сімейних прав та інтересів (встановлення правовідношення; примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; припинення правовідношення, а також його анулювання; припинення дій, які порушують сімейні права; відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або договором тощо). Глава 6 СК України визначає особисті немайнові права та обов'язки подружжя, зокрема: *право на материнство, право на батьківство* (статті 49 та 50 СК України); *право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань* (ст. 51 СК України); *право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток* (ст. 52 СК України); *право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї* (ст. 54 СК України); *обов'язок подружжя турбуватися*

¹ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 13.02.2023).

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.02.2023).

³ Там само.

⁴ Там само.

про сім'ю (ст. 55 СК України); право дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканність, тобто право на вільний вибір місця свого проживання; право на вжиття заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин та їх припинення; право на припинення шлюбних відносин; примушування до збереження шлюбних відносин, у тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом (ст. 56 СК України)¹.

Іноді трапляються випадки, коли член сім'ї порушує правила співжиття, робить неможливим проживання для інших членів сім'ї в одній квартирі, а заходи запобігання та громадського впливу виявилися безрезультатними. Житловим кодексом України від 30 червня 1983 року (у редакції від 1 липня 2010 року), зокрема ст. 116, передбачено, що «виселення винних на вимогу наймодавця або інших заінтересованих осіб проводиться без надання іншого жилого приміщення»².

Глава 82 ЦК України регламентує принципи цивільно-правової відповідальності, що виникає через заподіяння шкоди. Цивільно-правова відповідальність за домашнє насильство, відповідно до ст. 1166 ЦК України, настає за наявності таких складових: а) завдана шкода; б) протиправна поведінка кривдника; в) причинний зв'язок між шкодою і протиправною поведінкою кривдника³.

ВИСНОВКИ. У результаті проведеного аналізу законодавства України та зарубіжних країн ми бачимо, що на сьогодні немає дієвого цивільно-правового механізму щодо правового регулювання особистих немайнових відносин. Особливо це стосується проблем захисту від домашнього насильства. Нині нормативно-правове забезпечення захисту жінок від домашнього насильства можливо сформулювати як процес створення та підтримки в потрібних межах конструктивних функціонально-організаційних характеристик системи захисту жінок від домашнього насильства. Отже, ми пропонуємо спеціальні підрозділи для протидії домашньому насильству – спеціалізовані суди.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 35 с.
2. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФОРМ, 2014. 360 с.
3. Горбова В. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 239 с.
4. Гуменникова Т. Р., Метіль А. С. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 35, т. 2. С. 12–14. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2018.35.2.3>.
5. Дмитрашук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 22 с.
6. Коломоець О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення домашнього насильства, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2010. 223 с.
7. Кочемировська О. О. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад : метод. посіб. Київ : ФОРМ, 2020. 64 с.
8. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї. Одеса : Одеський юрид. ін-т ХНУВС, 2007. 164 с.
9. Медведська В. В. Джерела міжнародно-правового регулювання захисту прав жінок від насильства у сім'ї // *Наукове співтовариство: міждисциплінарні дослідження : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Гамбург, Німеччина, 26–28 трав. 2022 р.)*. Гамбург, 2022а. С. 372–378.
10. Медведська В. В. *Історико-правовий аспект передумов виникнення домашнього насильства щодо жінок. Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-1-6841>.

¹ Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 13.02.2023).

² Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> (дата звернення: 13.02.2023).

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.02.2023).

11. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022б. 276 с.
12. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін. Київ : КНТ, 2014. 160 с.
13. Перунова О. С. Гендерно зумовлене насильство як одне із ключових порушень прав людини // Збірник тез круглого столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 груд. 2019 р.) / МВС України, Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України та ін. Київ : ДНДІ МВС України, 2020. С. 245.
14. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї» : метод. посіб. Київ : ВАІТЕ, 2011. 86 с.
15. Medvedska V. Correlation of scientific approaches to the definition of family violence. *Internauka. Series: Juridical Sciences*. 2022. No. 2. Pp. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-2-7901>.

Надійшла до редакції: 17.02.2023

Прийнята до опублікування: 22.03.2023

REFERENCES

1. Anishchuk, N. V. (2008). *Legal means of eradicating gender-based violence in Ukraine: historical and theoretical analysis* [Doctoral thesis, Odesa National Law Academy].
2. Blaha, A. B. (2014). *Domestic violence (criminological analysis and prevention)*. FOP Makarenko.
3. Dmytrashchuk, O. S. (2021). *Prevention of domestic violence by units of the National Police of Ukraine* [Candidate thesis, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs].
4. Gumennikova, T. R., & Metill, A. S. (2018). Characteristics of domestic violence: responsibility and consequences. *Scientific Herald of International Humanitarian University*, 35(2), 12-14. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2018.35.2.3>.
5. Halai, A. O., Halai, V. O., Holovko, L. O. et al. (2014). *International experience of preventing and combating domestic violence*. KNT.
6. Horbova, V. O. (2015). *Administrative and legal regulation of combating violence in the family* [Candidate dissertation, Open International University of Human Development "Ukraine"].
7. Khrystova, H. (2011). *Educational course "Court consideration of cases related to family violence"*. VAITE.
8. Kochemyrovska, O. O. (2020). *Combating domestic and gender-based violence and the well-being of communities*. FOP Klymenko.
9. Kolomoiets, O. D. (2010). *Administrative and legal regulation of responsibility for committing domestic violence, failure to comply with a protective order or failure to complete a correctional program* [Candidate thesis, Classical Private University].
10. Lysiuk, Yu. V. (2007). *Combating violence in the family*. Odesa Law Institute of Kharkiv National University of Internal Affairs.
11. Medvedska, V. (2022). Correlation of scientific approaches to the definition of family violence. *Internauka. Series: Juridical Sciences*, 2, 30-38. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-2-7901>.
12. Medvedska, V. V. (2021). Historical and legal aspect of the preconditions for the emergence of domestic violence against women. *Internauka*, 1. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-1-6841>.
13. Medvedska, V. V. (2022a, May 26-28). *Sources of international legal regulation of protection of women's rights against domestic violence* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference "Scientific community: interdisciplinary studies", Hamburg, Germany.
14. Medvedska, V. V. (2022b). *Legal basis of protection of women from domestic violence* [Candidate dissertation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine].
15. Perunova, O. S. (2019, December 10). *Gender-based violence as one of the key violations of human rights* [Conference presentation abstract]. Collection of theses of the round table dedicated to the 71st anniversary of the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, Kyiv, Ukraine.

Received the editorial office: 17 February 2023

Accepted for publication: 22 March 2023

TETIANA SERHIIVNA KYRYCHENKO,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Civil Rights and Procedure;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8785-0475>,
e-mail: ynataveshher021@gmail.com*

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION ON GENDER-BASED VIOLENCE IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

The purpose of the article is to analyse gender-based violence and to study the legal mechanisms for overcoming it in Ukraine. On the basis of scientific findings and proposals, it has been suggested that a new perspective on this issue be taken. The basic concepts of gender-based violence, its forms, and European standards that are effective in preventing and combating violence have been studied. The expediency of forming a scientifically based system of prevention, regulation and overcoming of domestic violence has been emphasised. The legislation of different countries has been analysed, the peculiarities of gender-based violence and the factors that influence its occurrence in the family have been identified. The author's own definition for the term "gender-based violence" has been presented.

Both general scientific and special methods of cognition were used in the course of the study. The logical method was used to formulate legal concepts and classify types of violence. The historical method was used to study the historical aspects and chronology of the emergence and development of gender-based violence. The use of the dialectical method has made it possible to determine the legal nature and essence of gender-based violence. The synergistic method has allowed to characterise the legal nature of gender-based violence. The axiological method was used to determine the role of the principle of gender equality in the development of Ukrainian legislation and its implementation into European legislation. The dogmatic method was used to interpret legal acts in terms of their compliance with modern European standards.

Based on the analysis of regulatory acts and legal literature, the author proposes a definition of gender-based violence as an activity or behaviour aimed at maintaining the advantage of one party over another, depending on gender status. It can be physical violence, mental violence, sexual violence, economic violence, stereotypical behaviour.

Key words: *gender-based violence, European standards, national legislation, combating and preventing domestic violence.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Кириченко Т. С. Проблеми правового регулювання гендерного насильства в Україні та зарубіжних країнах. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.07>.

Citation (APA): Kyrychenko, T. S. (2023). Problems of legal regulation on gender-based violence in Ukraine and foreign countries. *Law and Safety*, 1(89), 77–86. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.07>.